

WSTĘP

Oddajemy w Państwa ręce piętnasty numer „Zeszytów Naukowych Centrum Badań im. Edyty Stein”. Tytułowym fenomenem, wokół którego ogniskuje się interdyscyplinarna refleksja zawarta w kilkunastu zamieszczonych artykułach, uczyniliśmy kategorię wieczności. Wieczność stawia nas w obliczu pytań fundamentalnych i ostatecznych. Wiemy, że pytania takie stawiają sobie nie tylko ludzie, którzy zaczynają liczyć swoje dni na tej ziemi, ale też – niejako zawodowo – naukowcy, szczególnie filozofowie i badacze kultury czy teolodzy. Kategoria ta jednak, czego dowodzą teksty zebrane w niniejszym tomie, okazuje się ważna także dla przedstawicieli dyscyplin przyrodniczych, artystów czy... dzieci. Oczywiście, odpowiedzi na wyzwanie i wezwanie, które płynie ze strony wieczności, są i muszą być, z uwagi na tak różnorodną perspektywę, rozmaite, obejmujące zarówno rozważania naukowe, jak i doświadczenia religijne czy egzystencjalne.

Kategoria wieczności otwiera wektor czasowy w dwie strony – ku przeszłości (jako odwieczność), czyli temu, co aprioryczne, stałe, ahistoryczne (odwieczne prawdy i wartości), oraz ku przyszłości (jako przeciwieństwa doczesności): temu, co nieznanne, a oczekiwane po zakończeniu bytowania na „tym” świecie. Oba te kierunki transcendują ograniczone ramy ludzkiego doświadczenia, otwierając drogę ku nieskończoności i Nieskończonemu

Często zdarza się tak, że podejmując kwestię fundamentalną, jaką jest wieczność, nie starcza nam wiedzy, kompetencji, doświadczenia transcendencji; czasem nie wytrzymujemy związanego z nią napięcia emocjonalnego. Stosujemy wówczas różne strategie ucieczkowe, które mają zresztą swoje filozoficzne wykładnie, jak np. ironia, różne formy hedonizmu, nihilizmu czy cynizmu. Do doświadczenia granicznego, jakim jest śmierć, zderzająca nas z perspektywą wieczności, można podejść lekko i z humorem, prosząc

w ostatnich chwilach istnienia, jak Alfred Jarry, o wykałaczkę. Można też – jak Julian Tuwim – przez całe swe bytowanie na ziemi stawiać poważnie problem życia wiecznego i Boga, by potem, na kilka chwil przed śmiercią, w akcie rezygnacji bądź rozpaczy napisać: „Dla oszczędności zgaście światłość wiekiustą, gdyby mi kiedyś miała zaświecić”.

Strategie ucieczki nie likwidują jednak fundamentalnych pytań płynących z naszego egzystencjalnego doświadczenia. Są one obecne od zawsze i będą nam towarzyszyć, dopóki nie przekroczymy granicy naturalnego bytu, dopóki realności nie nabierze pokora filozoficzna Sokratesa, który przez całe życie twierdził: „Wiem, że nic nie wiem”. Jego filozoficzną postawę z dystansem i dobrym humorem skomentował poeta, Roman Brandstaetter:

Gdy miał umrzeć, powoli nachylił do ust
Kielich, napełniony trucizną
I duszkiem ją wypił.

Była w nim wielka cisza
I tylko niepokoila go jedna myśl,
Czy po śmierci będzie wiedział, że wie¹.

Teksty zawarte w niniejszym tomie stawiają rozmaite odpowiedzi na tę Sokratejską kwestię: co na temat wieczności wiemy, a ile wiemy, że nie wiemy, bo i wiedzieć nie możemy, blokują nas bowiem przyrodzone ograniczenia poznawcze i skończoność naszej ziemskiej egzystencji. Ograniczenia te nie powinny jednak odwozić od stawiania sobie i światu pytań o wieczność, gdyż nieustannie ponawiane próby jej zrozumienia mogą otworzyć przed nami „królestwo sensu” i przekonać – jak uczy św. Tomasz z Akwinu – że „wiara jest początkiem życia wiecznego zawiązującym się w nas”, że „miłość jest życiem wiecznym tu na ziemi” – jak twierdzi Edyta Stein – czy wręcz że „sensem życia jest wieczność” – jak chce papież Franciszek.

Przewodnikami zarówno w dążeniu ku wieczności, jak i myśleniu o niej, są dla nas święci, zwłaszcza święci filozofowie – Augustyn, Tomasz, Anzelm czy Edyta Stein – których myśl pojawia się wielokrotnie w obrębie tekstów tworzących niniejszy tom. Refleksja nad wiecznością nie może bowiem nie uwzględniać perspektywy metafizycznej, transcendentnej, mitycznej – w rozumieniu Leszka Kołakowskiego – to jest „próbującej odsłonić realność niewarunkową, ze względu na którą warunkowa realność staje się sensowna”². Wieczność – parafrazując Paula Ricoeura – daje do myślenia.

¹ R. Brandstaetter, *Przypadki mojego życia*, Poznań 1992, s. 191.

² L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Warszawa 2005, s. 14.

Sokratejska konstatacja własnej niewiedzy nigdzie chyba nie objawia się wyraźniej niż w otwierającym numer artykule wybitnego biologa Czesława Błaszaka, który wskazuje, jak wiele faktów dotyczących powstania i rozwoju życia na ziemi pozostaje, pomimo bogatej historii i niewątpliwych osiągnięć nauk przyrodniczych, wciąż w obszarze domysłów, hipotez, czy nawet tajemnicy. W kolejnym dziale numeru kwestie biologiczne splatają się z egzystencjalnymi – tematami, które się tu pojawiają, są życie ludzkie, jego początek i koniec, a także doświadczenia choroby i cierpienia. Marcin Moskalewicz i Jan Zamojski rekonstruują trzy dyskursy obecne w tradycji filozofii medycyny: dyskurs nieśmiertelności (dotyczący pragnienia przedłużania życia ludzkiego), terażniejszości (obecny zwłaszcza w psychiatrii i związany z zaburzonym doświadczeniem czasu u osób cierpiących na choroby umysłowe), a także wieczności (pojawiający się przy zakorzenieniu medycyny i praktyk terapeutyczno-lekarskich w transcendencji). Arcybiskup Marek Jędraszewski, nawiązując do myśli współczesnego francuskiego filozofa, Rémiego Brague’a, udziela odpowiedzi na pytanie: w imię czego mamy się uwieczniać, to znaczy – reprodukować jako gatunek ludzki? Kolejny tekst, autorstwa Małgorzaty Grzywacz, porusza bardzo istotną, a dotychczas pomijaną kwestię duchowości dzieci, objawiającą się przeważnie w obliczu zagrożenia życia, tragicznych zdarzeń historycznych czy losowych, ciężkiej choroby. Część tę kończy artykuł Agnieszki Kaczmarek, w którym autorka rekonstruuje intelektualne i duchowe zmagania księdza Józefa Tischnera z cierpieniem oraz perspektywą nieuchronnej śmierci.

Kolejną część numeru wypełniają analizy filozoficznych ujęć tytułowej kategorii. Maciej Chlewicki odnosi się do dwóch odmiennych sposobów rozumienia wieczności – jako nieskończonego czasu bez początku i końca i jako pozaczasowego „teraz” – pytając o możliwość ich uzgodnienia oraz przyczyny owej ambiwalencji znaczeniowej. W dwóch kolejnych tekstach wieczność zostaje zestawiona odpowiednio z kategoriami konieczności – u Wiesława Małeckiego, rekonstruującego scholastyczne rozważania św. Anzelmą z Canterbury – i obecności – u Witolda Glinkowskiego, nawiązującego do klasyków tradycji filozofii dialogu: Emmanuela Lévinasa, Abrahama Joshuy Heschela czy Tischnera. W tekście Mirosława Loby wieczność przedstawiona jest jako niezgoda, przede wszystkim niezgoda na ograniczenie horyzontu egzystencji i refleksji do tego, co tu i teraz, a sprzeciwowi temu patronują, obok Lévinasa, również Edyta Stein i Paul Ricoeur. Część tę zamyka artykuł Nelli Przybylskiej, która omawia zakotwiczoną metafizycznie myśl współczesnych filozofów francuskich – Chantal Delsol, Monique Altan i Rogera-Pola Droita.

Teksty zebrane w kolejnym dziale zawierają pytania o możliwości doświadczenia jakiejś części czy formy wieczności w ramach życia doczesnego. Anna Palusińska rekonstruuje teorię partycypacji obecną w myśli prawosławnego teologa średniowiecznego, Grzegorza Palamasa. Anna Firla z kolei, nawiązując do *Gwiazdy Zbawienia* Franza Rosenzweiga, odnosi się do wspólnotowej modlitwy jako formy upraszania Boga o nadejście Królestwa Wiecznego. Jadwiga Guerrero van der Meijden wskazuje na paralele między Augustyńską koncepcją wiecznych zasad a fenomenologicznymi rozważaniami Edyty Stein nad strukturą sensu. Z kolei w tekście Anny Grzegorzczuk myśl autorki *Twierdzy duchowej* zestawiona zostaje ze św. Tomaszem – o ile dla Akwinaty poznanie racjonalne, rozumowe, stanowiło kres ludzkich możliwości poznawczych, Stein postulowała o dopełnienie go poznaniem mistycznym, nadnaturalnym, a co więcej – własnym życiem zaświadczyła o możliwości takiego połączenia. Jan Wadowski, krytykując tendencję współczesnej filozofii akademickiej do rezygnacji z zadawania pytań fundamentalnych i metafizycznych, proponuje rozszerzenie jej o niezachodnie i pozainstytucjonalne tradycje myślowe.

Kolejne teksty poświęcone są różnym przejawom czy formom uobecnienia wieczności w historii kultury, dziejach myśli i ludzkich wytworach. Jan Grad pokazuje, przede wszystkim na przykładzie rozmaitych powiedzeń, co o czasie, przemijaniu i wieczności myślano w ramach światopoglądu ludowego. Katarzyna Balbuza rekonstruuje kształtowanie się idei wieczności Cesarstwa i osoby cesarza w starożytnym Rzymie. Dwa kolejne teksty łączą toposy miejskie: miasta-oblubienicy, niebiańskiej Jerozolimy z Apokalipsy św. Jana, oraz miasta-nierządnicy – ziemskiego Babilonu. Katarzyna Machtyl analizuje je z perspektywy semiotyki kultury, natomiast Małgorzata Nieszczerzewska nawiązuje do tradycji kulturowych studiów miejskich oraz poświeceniowych przekazów antyurbanistycznych. Autorem kolejnego artykułu jest Krzysztof Moraczewski, który odwołując się do Kantowskich kategorii estetycznych – wzniosłości oraz monstrualności – przedstawia wieczność jako kulturowe skojarzenie powstałe w kontakcie z taką formą komplikacji materiału muzycznego, której odbiorca nie jest w stanie percepcyjnie zsyntetyzować. Tematyczną część numeru wieńczy refleksja artysty, Marcina Berdyszaka, nad nowoczesnymi formami wieczności – plastikiem, sztucznymi tworzywami, substytutami – zilustrowana przykładami z twórczości autora.

W numerze 13/14 z 2016 roku zatytułowanym „Fenomen dobra” opublikowaliśmy tekst Jerzego Kopani pod tytułem *Nieosiągalna jedność, czyli dwa wzorce ekumenizmu*, którym chcieliśmy zapoczątkować dyskusję nad

zarysowaną przez autora perspektywą nieziszczalności projektu ekumenicznego. Na zaproszenie do dialogu odpowiedziała czwórka autorów: dwóch filozofów – Ireneusz Ziemiński oraz Robert Piłat, a także dwóch teologów – Piotr Kopiec oraz ks. Marcin Składanowski. Ich teksty, a także odpowiedź Jerzego Kopani na zawarte w nich polemiczne nuty, znajdują się w ostatnim dziale numeru zatytułowanym „Konfrontacje”. Jako że każdy z dyskutantów stara się zrekonstruować argumentację obecną w wyjściowym artykule, rezygnujemy w tym miejscu z jego przypomnienia, zainteresowanych natomiast odsyłamy na stronę <http://pressto.amu.edu.pl/index.php/cbes>, gdzie można zapoznać się z całym tekstem oraz archiwalnymi numerami „Zeszytów Naukowych Centrum Badań im. Edyty Stein”.

Redaktorzy tomu